

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Ребенок

№ 1 (3) / 2010

И ПРАВО

Балалар құқық бұзушылығының негізгі себептерін айқындаудың маңызы

ДУМАН МӘУЛЕНОВ,
Жамбыл облысының Балалардың құқықтарын қорғау департаменті директорының міндетін атқарушы

Қазіргі таңда елімізде кең ауқымды іс-шаралардың ітқарылып жатқанына қарамастан, балалардың білімі мен тәрбиесі, балалар өлімі мен қылмысы, балаларға қатысты қатыгездік фактілері, еңбегін қанау проблемалары үлкен алаңдатушылық туғызуда. Тоқталғым келіп отырған мәселе жасөспірімдер құқық-бұзушылығы мен қылмысы, оның орын алуына қатысты себептер.

Бүгінгі күнгі көмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың қоғамымызда кең орын алып отырғаны, бұл мәселенің өлі де болса күрделі күйінде қалып отырғанын көрсетсе керек. Қазақстан Республикасының «Көмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және пинасыз қалуының алдын алу туралы» Заңды іс жүзінде тиісті деңгейде орындалмай отырғандығы барлығымызды ойлантуы тиіс.

Аздап статистикаға жүгінейік. Облыс көлемінде 2009 жылы ішкі істер органдарының (КТИ) есебінде тұратын балалар саны 1519-ды құрап, есепке қойылған балалар саны 1608-ге жеткен. Сондай-ақ, әкімшілік жауапкершілікке тартылған бала саны 6910-ды құрап отыр. Көмелетке толмағандар 177 қылмыс жасаған. 19 бала арнайы мектепке жіберіліп, КТУОВОО-ға 340 бала орналастырылған.

Ішкі істер органдарында есепте тұратын тұрмысы қолайсыз отбасылар 912-ні, ата-аналық құқығынан айрылған ата-аналар 63-ті құраған.

Әрине, бұл көңіл қуантар көрсеткіш емес. Алайда, осы проблеманың қалай алдын алуға болады ма? Нендей шаралар қабылдауымыз қажет?

Құқық бұзушылықпен қылмыстың алдын алу үшін ең алдымен оның себептері мен әсер етуші факторларды білудің маңызы зор. Осы орайда жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықпен қылмыстың басты себептеріне қысқаша тоқтала кетсек.

Проблеманы шешу үшін, оның алдын алу үшін оны тудырушы себептерді білудің, оны жоюдың маңызы зор екендігін жоғарыда айттық. Сондықтан, бүгінгі жағдайда көмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты тудыратын себептерді атап өтейік:

Біріншіден, түнгі көңіл көтеру орындарына көмелетке толмағандардың түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) еш кедергісіз кіруі және аталған орындардың басшыларының бұл мәселеге салғырттығы. Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексінің 112-1 бабына сәйкес көмелетке толмағандардың түнгі уақытта ойын-сауық мекемелерінде болуына жол берілмеуі тиіс, ал 336-3 бабына сәйкес көмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің ертіп жүруінсіз түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) ойын-сауық мекемелерінде болуына тыйым салынады. Алайда, бұл нормалар талаптарының толық деңгейде орындалуы екі талай.

Екіншіден, алкогольдік ішімдіктер мен темекі бұйымдарына қол жетімділік.

Жасөспірімдердің құқық бұзушылығын тудыруда бұл фактордың маңызы ерекше. Қазақстан Республикасының «Өкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексі нормалары талаптарының бұзылуы. Аталған Заңның 114 бабына сәйкес он сегіз жасқа толмаған адамдарға темекіні және темекі бұйымдарын сатуға, 163-4 бабына сәйкес жиырма бір жасқа дейінгі адамдарға алкоголь өнімін өткізуге тыйым салынады. Дегенмен, сауда орындары көмелетке толмағандарға аталған заттарды еш кедергісіз сатуда. Оларды бақылау механизмі, жауапкершілікке тарту ісі реттелмеген.

Үшіншіден, психологиялық дағдарыс, қоғамдағы құлықтық құндылықтардың құлдырауы жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын тудыруға бірден-бір себепші. Бала бойына адамгершілік қасиеттерді сіңірмеу, рухани тәрбиенің болмауы көмелетке толмағандардың құқықтық жауапкершілігін төмендетіп отыр.

Осы қатарда өмірлік (құқықтық, моральдық) белсенді ұстанымдардың әлсіздігін де айтуымыз керек. Материалдық игіліктер мен рухани игіліктердің өзара арасалмағының бұзылуы, яғни материалдық игіліктерге ұмтылыс қарқынының күшті болуы бала психологиясының өзгеріске ұшырауына соқтыруда, олардың жауапкершілігін төмендетуде.

Төртіншіден, ата-ана тарапынан бақылаудың әлсіздігі.

Бала отбасында тәрбиеленеді. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңның 24-бабында «Ата-анасы немесе басқа да заңды өкілдері өздерінің қабілеті мен қаржы мүмкіндіктері шегінде баланың жан-жақты дамуы үшін қажетті жағдай жасауға міндетті. Ата-анасы баланы тәрбиелеуге, оны күтіп-бағуды жүзеге асыруға, материалдық жағынан қолдап, оның әл-ауқатына қамқорлық жасауға, тұрғын үймен қамтамасыз етуге міндетті» деп көрсетілген. Алайда қазіргі таңда балаларға ата-ана тарапынан бақылаудың әлсіздігі олардың әр түрлі келеңсіз жағдайларға ұрынуына, теріс пайғалдың ықпалына түсуіне жағдай туғызады. Сондықтан қараусыздық пен қадағалаусыздықтың алдын алуда ата-аналардың жауапкершілігін күшейту қажет деп есептейміз.

Бесіншіден, қоғамда толық емес, тұрмысы төмен, берекесі жоқ отбасылардың көп болуы және ондағы балаларға бақылаудың жоқтығы.

Бұл фактор да белгілі деңгейде құқық бұзушылықтың орын алуына әсер етуде.

Мұндай ортада баланың тіптен қараусыз, қадағалаусыз қалатындығы, заңға қайшы іс-әрекеттерге баратындығы сөзсіз. Сондықтан бұндай отбасыларға және олардың балаларына көмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспекция тарапынан бақылауды күшейтіп, мектеп өкімшілігімен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істеудің қажеттілігі даусыз.

Алтыншыдан, балалардың бос уақытының тиімді ұйымдастырылмауы, яғни спорттық, шығармашылық және т.б. үйірмелерге тартылмауы, олардың қолжетімсіздігі, жазғы кезеңдегі демалыстарда пайдалы істермен шұғылданбауы өз кезегінде көмелетке толмағандардың келеңсіз іс-әрекеттердің ықпалына түсу мүмкіндігін күшейтеді.

Жетіншіден, оқу орындарындағы тәрбие, профилактикалық жұмыстар деңгейінің төмендігі, бірқалыптылығы, жаңашылдықтың болмауы, жүргізіліп жатқан жұмыстардың тиімді-тиімсіздігінің есепке алынбауы.

Мұндай іс-шаралар жасөспірімдердің қызығушылығы мен ынтасын төмендетеді, құқық бұзушылық бойынша жауапкершіліктерін сезінбеуіне алып келеді.

Сегізіншіден, ақпараттық кеңістіктің жасөспірімдерге теріс әсері.

Ақпарат тасқынынан бала психологиясының қорғалмауы да сөз болып отырған проблеманы өріште түсетін фактор болып табылады. БАҚ-да қатыгездіктің насихатталуы, бейне прокаттарда зорлық-зомбылықты насихаттайтын фильмдерге қол жетімділігі, кантогис пен қатыгездікке құрылған компьютерлік ойындарға нақтыланған тыйымның жоқтығы балаларды құқық бұзушылыққа итермелейді. Ондағы көріністер мен «батырлыққа» еліктеген жасөспірім қиялға батып, «ерлік» жасауды армандайды және оны іске асырады. Сондықтан қатыгездік, зорлық-зомбылық насихаттарына заң жүзінде тыйым салу, реттеу қажеттілігі күн тәртібінде тұр.

Тоғызыншыдан, түзету мекемелерінен, мектеп-интернаттардан шыққандардың қоғамға кірігуіне, өмірге бейімделуіне тиісті жағдай жасалынбауы.

Қоғамның әлсіз топтары әлеуметтік жағынан қорғансыз күй кешкенде оларда психологиялық жарылыс орын алады. Ол әр түрлі келеңсіз жағдайларға итермелейді.

Оныншы, жасөспірімдердің теріс жолға түсуі немесе қоғамға қайшы іс-әрекет жасауына жазасын өтеп келгендердің ықпалының күшті болуы.

Бақылау жүргізудің нашарлығы салдарынан олардың нақты іс-әрекеттері туралы деректер

еш жерде кездеспейді. Сондықтан осы мәселеге жете көңіл бөліп, қадағалау жұмыстарын күшейту қажет деп есептейміз (мысалы, Ұлыбританияда олар спутник арқылы, ал АҚШ-та датчик арқылы үнемі бақылауда болады).

Он біріншіден, қылмыстың латенттігі.

Қылмыстың тіркелмеуі, көтеріңкі көрсеткіштерге жету үшін келенсіз фактілерді жасырып қалу жағдайы халықтың құқық қорғау органдарына сенімін азайтады.

Он екіншіден, құқық қорғау жүйемізге ювенальді әділет жүйесі элементтері енуінің жеткіліксіздігі сондықтан көмелетке толмағандар құқық бұзушылығын қарау барысында оның өзіндік қырлары мен ерекшеліктерін толыққанды ескеруге мүмкіндік бола бермейді.

Он үшінші, жасалған құқықбұзушылықтарға қоғам тарапынан қарсылық, үн қосы әлсіз. Орын алған жағдайға немқұрайлылықпен қарау, мән бермеу жасөспірімді жаңа девиантты карьераға итермелейді.

Он төртінші, көмелетке толмағандардың мектепшілік немесе ішкі істер органдарына есепке қоюдың маңыздылығын сезінбеуі байқалады. Ендеше, есепке алу кезінде мектеп ұжымын, ата-аналарды, мектеп инспекторын қатыстыра талқылау жүргізіп, соның қорытындысы бойынша баланы арнайы есепке тіркеп отырған жөн болар еді. Есепке алудың негізгі өлшемдерінің (критерийлерінің) жүйесіздігі де бұл да мәселенің алдын алуда қиындық келтіретіні анық.

Жоғарыда айтылған себептерді саралай келе, жасөспірімдер құқықбұзушылығы мен қылмысының алдын алу мен болдырмауға бағытталған іс-шаралар сипаты түбегейлі өзгергенде ғана нәтиже болады деп ойлаймыз.

Біздің ойымызша, аталған кемшіліктерді жою бағытында төмендегідей бірқатар шаралар қолданылуы қажет.

Біріншіден, тұрғындардың құқықтық сауаттылығын көтеру;

Екіншіден, алкогольді өнімдерге қол жетімділікті болдырмау және оны қадағалау бойынша нақты шаралар қабылдау;

Үшіншіден, көмелетке толмағандардың түнгі уақытта жүруіне бақылауды күшейту, заңда көрсетілген тәртіптер бойынша ата-аналар мен көңіл көтеретін орындардың басшыларын ақпараттандыру;

Төртіншіден, жасөспірімдерді құқық бұзушылыққа итермелейтін себептерді анықтау мен жоюда денсаулық сақтау мекемелері, құқық қорғау органдары, білім беру ұйымдарының бірлесе жұмыс істеуін қамтамасыз ету;

Бесіншіден, өмірде қиын жағдайға тап болған отбасылар мен балаларды анықтап, оларға психологиялық көмек көрсетудің жүйесін құру;

Алтыншыдан, демалыс кезеңі мен мектептен тыс уақытта балалардың бос уақытын тиімді өткізуіне жағдай жасау, жасөспірімдердің шығармашылықпен, спортпен, жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру;

Жетіншіден, мектепшілік есепке алынған, көмелетке толмағандардың ісі жөніндегі инспекцияның есебіне қойылған балалармен ерекше жұмыс жағдайын қалыптастыру;

Сегізінші, ұстаздар тарапынан оқушылардың ар-ожданына нұқсан келтіру, қол жұмсау фактілерін болдырмау үшін мұғалімдердің жауапкершілігі мен кәсіби біліктілігін көтеруі;

Тоғызыншы, барлық білім беру мекемелерінде мектеп инспекторларының қызметін қамтамасыз ету;

Оныншы, балаларға темекі мен алкогольді өнімдердің қол жетімділігіне тыйым салуды қадағалауды күшейту.

Әрине, балалар арасындағы құқық бұзушылықты болдырмау, оның алдын алуда мүдделі органдар, азаматтық институттар, үкіметтік емес ұйымдар бірлығы бірдей жұмыла, қоян-қолтық жұмыс істеуі қажет деп білеміз.

Балаларды бақытты ету, олардың құқықтарының қорғалуы мен заңды мүдделерінің сақталуы бойынша атқарылған шаралар болашағымыздың жарқын, келешегіміздің кемел болуының негізі екенін әрқашан естен шығармаған абзал.

